

SZCZEPAN T. PRAŚKIEWICZ OCD

PAPIESKI INSTYTUT DUCHOWOŚCI „TERESIANUM”, RZYM

SYMBOLIKA HERBU KARMELITÓW I ZGROMADZEŃ ZAKONNYCH ZWIĄZANYCH Z KARMELEM I JEGO ŚWIĘTYMI

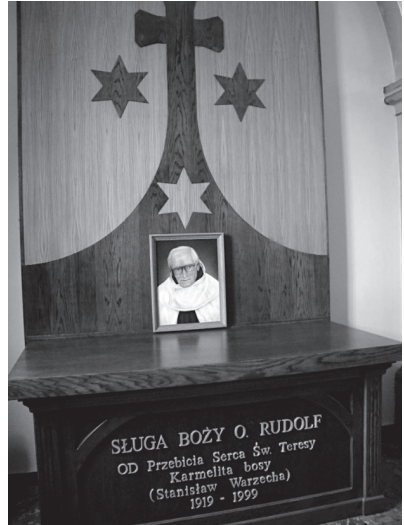
Przez minione sześć lat, tj. od 2014 do 2020 r., pracowałem w klasztorze Karmelitów Bosych w Wadowicach i niekiedy oprowadzałem turystów i pielgrzymów przybywających do sanktuarium św. Józefa. Liczni, zanim weszli do wnętrza kościoła, pytali o wyjaśnienie symboliki herbu karmelitańskiego, którego rzeźba znajduje się nad drzwiami wejściowymi do świątyni (zob. fot. 1), a potem pojawia się w wielu innych miejscach, m.in. na polichromii, medalionie kanonizacyjnym św. Rafała Kalinowskiego i niektórych szatach liturgicznych.

Od 2 marca 2019 r., kiedy to przeniesiono z cmentarza do kościoła klasztornego doczesne szczątki o. Rudolfa Warzechy, stylizowany herb Karmelu stanowi także tło nad sarkofagiem tego kandydata na ołtarze (zob. fot. 2).

Warto zagłębić się w symbolikę herbu karmelitańskiego, który – jak to ma za zwyczaj miejsce także w innych rodzinach zakonnych – wyraża duchowość zakonu. Herb drukowany jest na pierwszych stro-

Fot. 1

Fot. 2

Fot. 3

Fot. 4

nach „Konstytucji” zakonnych¹ i umieszczany jest m.in. w urzędowych pieczęciach klasztornych. Herb nie jest dziełem przypadku, ale znakiem, który powstał w sposób zamierzony i przemyślany, aby przekazać istotną treść charyzmatów dawnych zakonów i ewentualnie podkreślić prawne związki niektórych zgromadzeń zakonnych współczesnych z tymiż zakonami czy szkołami duchowości (np. augustyńską, benedyktyńską, franciszkańską, ignacjańską czy karmelitańską).

Chcemy omówić herb rodziny karmelitańskiej. Na temat jego genezy i symboliki ukazały się ostatnio liczne opracowania². Oficjalny herb karmelitów bosych (OCD)³ przedstawia fotografia (zob. fot. 3).

Pole tarczy herbowej zwieńczone krzyżem oznacza górę Karmel. Zwieńczenia wierzchołka góry krzyżem dokonał św. Jana od Krzyża. Wcześniej wierzchołek ten pozostawał bez krzyża, jak to ma miejsce do dziś w herbie karmelitów dawnej obserwacji (trzewiczkowych: Ocarm.) (zob. fot. 4).

W obu herbach biała gwiazda w brązowym polu oznacza Najświętszą Maryję Pannę, Patronkę Zakonu, jego Królową i Ozdobę, co podkreślają także korona i 12 gwiazd umieszczonych nad herbową tarczą, z nawiązaniem do przesłania Apokalipsy: „a na głowie Jej korona z gwiazd dwunastu” (Ap 12,1). Pozostałe dwie brązowe gwiazdy na białym tle oznaczają proroków z góry Karmel – Eliasza i Elizeusza, protoplastów zakonu. Do Eliasza, duchowego ojca karmelitów, i do jego gorliwości w służbie Bogu nawiązuje też jego ręka z mieczem i jego zawołanie: „Żarliwością rozpałiłem się o chwałę Pana Boga Zastępów” (1 Krl 19,14), umieszczone w zwieńczeniu herbu obu gałęzi zakonu, tj. karmelitów (OCarm.) i karmelitów bosych (OCD).

¹ *Reguła, Konstytucje i Przepisy wykonawcze Zakonu Braci Bosych Najświętszej Maryi Panny z Góry Karmel*, Kraków 1997, s. 3.

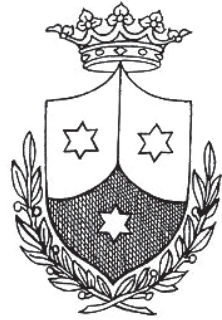
² R.M. López Melús, *El escudo del Carmen*, Caudete 1980; Sz.T. Prażkiewicz, *Maryja karmelitańskich znaków, ikon i modlitw*, Kraków 2010, s. 25-36; La Redazione, *Stemma o scudo dell'Ordine*, w: *Dizionario Carmelitano*, red. E. Boaga, L. Borriello, Roma, 2008, s. 44-84; E. Rütther, *De stemmate vel insignibus Ordinis Carmelitarum*, w: *Analecta Ordinis Carmelitarum*, 13 (1946-1948), s. 149-155; J. Zieliński, *Herb Karmelu. Historia, symbolika, duchowe przesłanie*, Kraków 2009.

³ Klasycznie dawnym zakonom przysługują sigła, wywodzące się od łacińskiej nazwy zakonu. Dla karmelitów bosych – *Ordo Carmelitarum Discalceatorum*, jest to sigła OCD, podczas gdy dla karmelitów (dawniej, na zasadzie kontrastu zwanych trzewiczkowymi) – *Ordo Carmelitarum* – sigła OCarm. Benedyktyjni – *Ordo Sancti Benedicti*, posługują się sigłą OSB, franciszkanie, tj. bracia mniejsi – *Ordo Fratrum Minorum* – sigłą OFM, a dominikanie, tj. zakon kaznodziejski – *Ordo Praedicatorum* – sigłą OP.

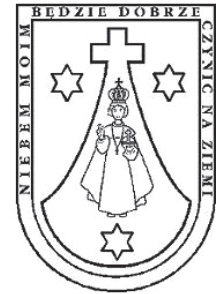
Niektórzy w trzech gwiazdach umieszczonych w polu tarczy herbowej widzą trzy śluby zakonne czystości, ubóstwa i posłuszeństwa. Jakkolwiek interpretacja ta z teologicznego punktu widzenia nie jest w niczym niepoprawna, specjaliści, wśród nich o. Jerzy Zieliński, uważają jednak – i słusznie – że jest to interpretacja bardzo swobodna i daleko odchodząca od tradycyjnego przesłania herbu karmelitańskiego⁴. Nie brak też, zwłaszcza wśród karmelitów bosych (OCD), zwolenników widzenia w trzech gwiazdach Najświętszej Maryi Panny, św. Teresy od Jezusa i św. Jana od Krzyża⁵.

W XIX i XX w. charyzmat Karmelu w jego szerokim znaczeniu przyjęło na całym świecie za swój kilkanaście zgromadzeń zakonnych oraz kilka instytutów świeckich. Zgromadzenia te są na ogół zrzeszone poprzez agregację lub afiliację z zakonem karmelitów (OCarm.) lub z zakonem karmelitów bosych (OCD) i oblicza się, że ze starego pnia Karmelu czerpie dziś życiodajne soki około 50 tys. osób konsekrowanych⁶. Niektóre z tych zgromadzeń, np. działający także w Polsce Instytut Sióstr Matki Bożej z Góry Karmel (agregowany do karmelitów – OCarm.)⁷, zachowały istotne symbole herbu karmelitańskiego i ich tradycyjną interpretację (zob. fot. 5).

Inne zgromadzenia zaadaptowały herb karmelitański, wprowadzając pewne zmiany, których celem było podkreślenie specyficznych elementów duchowości własnego instytutu. Dla przykładu Zgromadzenie Sióstr Karmelitanek Dzieciątka Jezus, powstałe w Polsce w 1921 r. (agregowane do karmelitów bosych – OCD), umieściło w centrum pola tarczy herbowej postać Dzieciątka Jezus błogosławiącego prawą ręką, a w lewej trzymającego jabłko królewskie (zob. fot. 6). Dewizę: „Żarliwością rozpałiłem się o chwałę Pana Boga Zastępów” (1 Krl 19,14) zastąpiono słowami św. Teresy od Dzieciątka Jezus, stanowiącymi hasło zgromadzenia: „Niebem moim będzie dobrze czynić na ziemi”⁸.

Fot. 5

Fot. 6

⁴ J. Zieliński, *Herb Karmelu...*, op. cit., s. 12.

⁵ W. Kolak, J. Marecki, *Leksykon godeł zakonnych*, Łódź 1994, s. 140.

⁶ *Conspectus Ordinis Carmelitarum Discalceatorum*, Roma 2013, s. 318-366; P. Slattery, *The Springs of Carmel*, Victoria 1990, s. 9.

⁷ <http://www.karmelitanki.org.pl/#> [dostęp: 5.10.2020].

⁸ *Konstytucje Zgromadzenia Sióstr Karmelitanek Dzieciątka Jezus*, Marki 2003, s. 3.

Fot. 7

Fot. 8

Całość herbu siostry interpretują następująco: Dzieciątko Jezus jest głównym patronem zgromadzenia, stąd Jego obecność w centralnym miejscu na tle krzyża. Takie ustawienie ma przypominać siostronom, iż winny czcić i naśladować życie Jezusa od Jego narodzin, aż po śmierć. Środkowe pole herbu symbolizuje górę Karmel, a gwiazda na nim oznacza Maryję. Gwiazda prawa symbolizuje proroka Eliasza, a lewa św. Teresę od Dzieciątka Jezus – szczególną patronkę zgromadzenia⁹.

Z kolei drugie polskie zgromadzenie zakonne agregowane do zakonu karmelitów bosych (OCD), tj. terezjanki, założone w 1936 r., w centrum pola herbowego umieściło serce, symbol Kościoła, gdyż siostry pragną w swym życiu zakonnym realizować zawołanie swej patronki, św. Teresy od Dzieciątka Jezus: „W sercu Kościoła będę miłością” (Rkps B 3v) (zob. Fot. 7). Umieszczony nad tym sercem, a równocześnie u stóp krzyża płomień oznaczał spalanie się każdej z sióstr z miłości do Chrystusa, który jest Głową Kościoła, swego mistycznego Ciała, i – w imię Chrystusa – z miłości do bliźnich. Dwie symetryczne gwiazdy oznaczały patronkę zgromadzenia – św. Teresę od Dzieciątka Jezus, i jego założyciela – bp. Adolfa Piotra Szelażka, kandydata na ołtarze. Eliańską dewizę herbu karmelitańskiego (por. 1 Krl 19,14) siostry zastąpiły swoim historycznym hasłem: „Władając miłością, ogłaszając Chrystusa Królem Serc”. Zauważało się pewną niespójność tego hasła z oficjalnym terezjańskim hasłem zgromadzenia, wyrażonym w „Konstytucjach”: „Szerzyć miłość dla najwyższej Miłości”¹⁰.

Dłatego też ostatnio zgromadzenie opracowało nowy herb. Jego autorką jest s. Lucyna Lubińska, przełożona generalna zgromadzenia, z pomocą korektora Tomasza Domańskiego (zob. fot. 8). W opisie herbu czytamy: *Odnowiony herb Zgromadzenia składa się z tarczy herbowej oraz umieszczonego nad nią zawołania sióstr terezjanek „szerzyć miłość dla najwyższej miłości”. Na tarczy herbowej umieszczone zostały symboliczne elementy graficzne: góra Karmel z krzyżem na szczycie, dwie gwiazdy po lewej i prawej stronie góry oraz serce i płomień. Góra Karmel symbolizuje przynależność zgromadzenia do karmelitańskiej rodziny zakonnej, której patronuje*

⁹ W. Kolak, J. Marecki, *Leksykon...*, op. cit., s. 180.

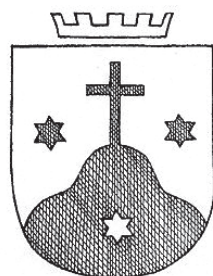
¹⁰ *Konstytucje i dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Teresy od Dzieciątka Jezus*, Podkowa Leśna 1995, s. 3.

Najświętsza Maryja Panna. Serce symbolizuje miłość [- -] oraz istotę posłannictwa zgromadzenia, przypominając siostronom słowa ich patronki, św. Teresy od Dzieciątka Jezus: „w sercu Kościoła, mojej matki, będę miłością”. Nad sercem, a równocześnie u stóp krzyża, został umieszczony płomień symbolizujący gotowość spalania się każdej siostry w miłości do Chrystusa [- -]. Gwiazda po lewej stronie symbolizuje św. Teresę, a gwiazda po prawej stronie – służbę Bożego biskupa Adolfa Piotra Szelążka, założyciela zgromadzenia. Symbolika herbu podkreśla misję zgromadzenia, którą jest szerzenie miłości Bożej w sercach ludzi, a zwłaszcza w sercach dzieci i młodzieży, w duchu „małej drogi” św. Teresy z Lisieux¹¹.

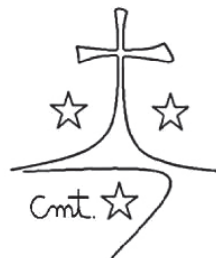
Także siostry karmelitanki misjonarki, zgromadzenie hiszpańskie osiadłe w Polsce pod koniec ubiegłego wieku, wzorują swój herb na herbie Karmelu. Zmieniły nieco kształt góry Karmel oraz interpretację niektórych symboli. Krzyż oznacza Chrystusa – wzór doskonałości i świętości; korona i biała gwiazda – Maryję, Królową Karmelu; dwie pozostałe gwiazdy symbolizują natomiast proroka Eliasza i św. Teresę od Jezusa (zob. fot. 9)¹².

Podobnie stylizowały herb Karmelu siostry karmelitanki misjonarki terezjanki, drugie hiszpańskie zgromadzenie zakonne, które przybyło do Polski po przemianach ustrojowych. Herb w ich wydaniu, zachowując wszystkie elementy godła karmelitańskiego, wzbogacony jest inicjałami nazwy zgromadzenia w języku hiszpańskim: Cmt (Carmelitas Misioneras Teresianas) (zob. fot. 10)¹³.

W 1999 r. Juan de Dios Morenilla, karmelita bosy z Kurii Generalnej Zakonu, zgromadził i opublikował 618 ujęć herbu Karmelu Terezańskiego, ze wskazaniem ich proveniencji¹⁴, oraz 102 inne ujęcia tegoż herbu, bez wskazania ich pochodzenia, a tylko sygnalizując „Et alibi aliorum...” (i niektóre inne...)¹⁵. W 2001 r. ukazało się drugie wydanie zbioru, wzbogacone kolejnymi 100 nowymi wyrażeniami herbu karmelitańskiego¹⁶. Zauważmy, że 21 herbów umieszczonych w zbiorze pochodzi

Fot. 9

Fot. 10

¹¹ <http://terezjanki.pl/> [dostęp: 5.10.2020].

¹² *Carmelitas Misioneras, Constituciones y normas complementarias*, Roma 1983.

¹³ <https://sites.google.com/site/karmelcmt/> [dostęp: 19.10.2020].

¹⁴ J. de Dios Morenilla, *Escudos del Carmelo Teresiano*, Roma 1999, s. 5-103.

¹⁵ *Ibidem*, s. 105-122.

¹⁶ J. de Dios Morenilla, *Escudos del Carmelo Teresiano. Segunda edición con 100 nuevos escudos*, Roma 2001.

Fot. 11

Fot. 12

z różnych środowisk karmelitańskich z Polski¹⁷. Wskażmy przynajmniej jeden z nich, wpisany w kontury geograficzne naszej ojczyzny (zob. fot. 11)¹⁸.

* * *

Na zakończenie podkreślmy duchowe przesłanie, jakie w swej symbolice zawiera herb Karmelu. Mówi on więc w prawie wszystkich swoich wydaniach o maryjnym charakterze rodziny karmelitańskiej i jej biblijnych początkach, co symbolizuje góra Karmel, na której żył prorok Elias, będący po dziś dzień uosobieniem i prototypem duchowości karmelitańskiej jako wzór życia w Bożej obecności, wzór umiłowania samotności, wzór łączenia modlitwy z żarliwością i pracą apostołską. Oryginalny herb wzbogacony był w ciągu historii elementami charyzmatu zgromadzeń i instytutów inspirowanych się duchowością Karmelu i jego świętych. Od czasów św. Jana od Krzyża został weń wpisany zwycięski krzyż Chrystusa, a później było i nadal jest wpisywanych wiele innych symboli bogatych w treść i przesłanie teologiczne ważne dla nowych latorośli, czerpiących życiodajne soki z prastarej karmelitańskiej winnicy, do której wszczepia je sam Duch Święty, który wieje, kędy chce (por. J 3,8). W ten sposób realizują się słowa proroka: „Wprowadziłem was do ziemi Karmelu, abyście kosztowali jej owoców i spożywali jej zasoby” (por. Jer 2,7). Specyficzną zaś „góram Karmel” jest klasztor na „Górcie” w Wadowicach, skąd przesłanie Karmelu promieniuje na miasto i okolicę od przełomu XIX i XX w. I – co ciekawe – w jedno z wyobrażeń herbu karmelitańskiego wkomponowana jest także postać założyciela wadowickiego klasztoru – św. Rafała Kalinowskiego. (zob. fot. 12)¹⁹.

Nadto na rewersie medalu upamiętniającego kanonizację św. Rafała stylizowany herb zakonu przecina pole tegoż rewersu na dwie równe części (zob. fot. 13). Po lewej stronie widnieją bazylika św. Piotra w Rzymie (miejsce kanonizacji) oraz herb św. Jana Pawła II, który tej kanonizacji dokonał.

¹⁷ *Ibidem*. Są to herby 15, 74, 146, 174, 257, 260, 275, 370, 373, 412, 420, 430, 451, 453, 460, 497, 523, 524, 583, 611, 677.

¹⁸ *Ibidem*, s. 102, nr 611.

¹⁹ Herb ten został umieszczony na okładce książki Sz. T. Praskiewiczza, *Przez Syberię do Karmelu i na ołtarze. Bł. Rafał Kalinowski*, wydano staraniem Duszpasterstwa Polonijnego w Belgii, Bruksela 1984.

Po prawej stronie znajdują się natomiast Ostra Brama w Wilnie, nieopodal której św. Rafał się urodził, oraz godło Polski. U stóp herbu wyryto datę kanonizacji: Rzym, 17 listopada 1991, a napis w obwodzie informuje, że kanonizacja miała miejsce w 400-letnią rocznicę śmierci św. Jana od Krzyża. W końcu napis podkreśla, że św. Rafał jest światłem Kościoła, chwałą Karmelu i ozdobą Polski²⁰.

Fot. 13

Bibliografia

Opracowania

- Carmelitas Misioneras, Constituciones y normas complementarias*, Roma 1983.
- Conspectus Ordinis Carmelitarum Discalceatorum*, Roma 2013.
- Dios Morenilla de J., *Escudos del Carmelo Teresiano*, Roma 1999.
- Dios Morenilla de J., *Escudos del Carmelo Teresiano. Segunda edición con 100 nuevos escudos*, Roma 2001.
- Kolak W., Marecki J., *Leksykon godeł zakonnych*, Łódź 1994.
- Konstytucje Zgromadzenia Sióstr Karmelitanek Dzieciątka Jezus*, Marki 2003,
- Konstytucje i dyrektorium Zgromadzenia Sióstr św. Teresy od Dzieciątka Jezus*, Podkowa Leśna 1995.
- La Redazione, *Stemma o scudo dell'Ordine*, w: *Dizionario Carmelitano*, red. E. Boaga, L. Borriello, Roma, 2008, s. 44-84.
- López Melús R.M., *El escudo del Carmen*, Caudete 1980.
- Prąskiewicz Sz.T. OCD, *Maryja karmelitańskich znaków, ikon i modlitw*, Kraków 2010.
- Prąskiewicz Sz.T. OCD, *Przez Syberię do Karmelu i na ołtarze. Bł. Rafał Kalinowski*, Bruksela 1984.
- Reguła, Konstytucje i Przepisy wykonawcze Zakonu Braci Bosych Najświętszej Maryi Panny z Góry Karmel*, Kraków 1997.
- Rüther E., *De stemmate vel insignibus Ordinis Carmelitarum*, w: *Analecta Ordinis Carmelitarum*, 13 (1946-1948).
- Slattery P., *The Springs of Carmel*, Victoria 1990,
- Zieliński J. OCD, *Herb Karmelu. Historia, symbolika, duchowe przesłanie*, Kraków 2009.

Strony internetowe

karmel.pl
 karmelitanki.org.pl
 sites.google.com
 terezjanki.pl

²⁰ <https://www.karmel.pl/swieci-na-medal/> [dostęp: 5.10.2020].